

Utredande text

Theresia Pettersson, Stockholms universitet

Att språkfärdighet är en nyckel till hur elever når skolframgång är grundläggande lärarkunskap. I läroplanen ställs tydliga krav på att eleverna ska kunna behärska ett specialiserat språkbruk – både för att kunna läsa texter och för att kunna skriva texter som följer vedertagna språkliga mönster inom såväl olika ämnen som olika textslag. Utifrån de övergripande målformuleringarna för ämnet svenska och svenska som andraspråk i Lgy 11 framgår det också att skrivförmåga både omfattar kunskap *i* skrivande och kunskap *om* skrivande. I till exempel ämnesplanen för svenska som andraspråk står det att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att *utveckla förmåga att kommunicera i tal och skrift* och att *anpassa språket till ämne, syfte, situation och mottagare*. Det är tydligt att eleverna inte bara ska lära sig skriva, utan att de även ska förstå något om sitt eget skrivande. De förväntas alltså veta *hur* man gör (Nyström 2001:14).

Under sin tid i gymnasiet förväntas elever behärska texter av mycket varierande slag. En typ av text som undervisningen ska behandla är ”skriftlig framställning av utredande texter”. Detta gäller undervisningen inom såväl svenska som svenska som andraspråk. I denna text ligger fokus på att ringa in och ge redskap, såväl praktiska som teoretiska, för arbetet med skrivundervisning som rör *utredande texter*.

Utredande text används inom en rad olika ämnen med syftet att eleverna genom skrivandet både ska utveckla och redovisa sin förståelse för olika, ofta komplexa, ämnesrelaterade företeelser. Skrivandet blir på så sätt både medel och mål i undervisningen: medel för att det i skrift samlar och omformulerar den information som eleverna samlar på sig om det aktuella problemet; mål för att eleverna i slutändan ska ha lyckats med att bygga upp en sammanhängande text i vilken det aktuella problemet formulerats, utretts, sammanfattats och tagits ställning till. Också svenskämnets innehållsdel ger möjlighet att arbeta med utredande text. I artikeln ges exempel på hur detta kan ske i arbetet med språklig variation och förändring, det vill säga frågor som ryms inom ämnesområdet *språksociologi*.

Vad är en utredande text?

Inom den skrivdidaktiska forskningen har förmågan att skriva just utredande (eller förklarande) text framhållits som avgörande för elevers skolframgång under senare skolor (se till exempel Holmberg 2013). Genom att skriva utredande text övas elever i förmågor som att läsa, sammanfatta, reflektera över och sammanställa olika typer av material. Den utredande karaktären ställer även krav på eleven att hen i text ska kunna upprätta logiska relationer såsom orsaker och effekter, avsikter och konsekvenser eller likheter och skillnader (Holmberg 2013:54). Skrivandet blir på så sätt en del av en mer komplex kedja av olika läs- och skrivrelaterade aktiviteter. Om man ser på utredande texter utifrån skriv-

hjulmodellen (Berge & Skar 2015) är det tydligt att utredande texter ringas in av hjulets nedre del, i vilken skrivhandlingar som utforska, diskutera, jämföra, analysera, förklara eller resonera står i fokus, med det gemensamma syftet att utveckla kunskap.

En utredande text kan benämnas på olika sätt, men hålls samman av sitt övergripande syfte att förklara något eller att utreda ett problem. I skolsammanhang kan texter som PM, utredande uppsats, vetenskapligt arbete, paper, fördjupningsuppgift, och gymnasiearbete ses som exempel på utredande texter med det gemensamma syftet att identifiera eller beskriva ett problem, samla information om problemet och analysera det för att kunna dra en slutsats. Något annorlunda uttryckt handlar det om att utifrån en varierad mängd information kunna ställa en relevant fråga, utreda denna fråga och, om utredningen är väl genomförd, kunna ge ett rimligt svar på den ställda frågan. En utredande text har på så sätt många likheter med den vetenskapliga texten som ofta har denna struktur. Återkommande i såväl utredande text som vetenskaplig text är även det formella stilläget och bruket av källor.

Syftet och den övergripande strukturen i en utredande text är förenliga med syftet och strukturen inom den textaktivitet som genrepedagogiken benämner *förklaring* (se till exempel Holmberg 2006). Utredande texter är dock många gånger kompositionsmässigt mer mångfacetterade än att de enkelt låter sig definieras enbart utifrån textaktiviteten förklaring. Allt som oftast realiserar flera textaktiviteter i en utredande text; den utredande texten är så att säga ofta en komplex text (Frandsen 1998:15). Nordenfors utvecklar textaktivetsbegreppet (2017:92–93) och lägger till perspektiven *inramande* och *inbäddade* textaktiviteter för att på så sätt kunna fånga den komplexitet som finns i de flesta texter. Något förenklat kan man se det som att en text, till exempel en utredande uppsats, på en övergripande nivå följer textaktiviteten förklaring, men att den även kan innehålla andra, inbäddade, textaktiviteter, till exempel beskrivning. Textaktiviteten förklaring är den dominerande, eller inramande, textaktiviteten som fungerar som en ram för hela texten, medan den inbäddade textaktiviteten kan förekomma antingen i sin helhet eller som delar (Nordenfors 2017:92).

Att skriva utredande om språkvetenskap

Inom de språkvetenskapliga delarna av svenskämnet möter eleverna ett specialiserat ämnesspråk. Att skriva utredande text inom områden som till exempel språkhistoria eller språksociologi är ett sätt att ge eleverna möjlighet att utveckla både skrivandet och att tillägna sig och tillämpa ämnesspecifika termer och begrepp.

Nedan presenteras ett förslag (Exempeluppgiften) på hur elever kan öva på att skriva utredande text med utgångspunkt i frågeställningar som rör ämnet språksociologi. Språksociologi är ett centralt innehåll i ämnesplanerna för såväl sve som sva, och rör på ett generellt plan frågor om sociala och kulturella aspekter av språk och språkbruk. Tyngdpunkten ligger på olika former av språklig variation i Sverige och Norden med teman som svenska som huvudspråk, minoritetsspråk, invandrarspråk, dialekter, flerspråkighet och språksläktskap.

Exempeluppgiften – utredande uppsats

Uppgiften anknyter explicit till följande delar av centralt innehåll i Svenska 2:

Uppbyggnad, språk och stil i olika typer av texter samt referat och kritisk granskning av texter. Skriftlig framställning av utredande och argumenterande texter. Normer och stildrag som hör till dessa texttyper.

Språkförhållanden i Sverige och övriga Norden, till exempel språklagstiftning, minoritetsspråk och dialekter.

Kopplat till Svenska som andraspråk 2 kan uppgiften begränsas till Sverige då språksituationen i övriga Norden inte ingår i kursen. Den knyts då till följande delar av det centrala innehållet:

Skriftlig framställning av utredande och argumenterande texter. Strategier för att skriva olika typer av texter som är anpassade efter ämne, syfte, mottagare. Textupbyggnad, textmönster och språkliga drag i framför allt utredande och argumenterande texter. Referat- och citatteknik samt hänvisningar till olika källor.

Språklig variation i Sverige och i det svenska språket. Språksläktskap och språkförändringar. Svenskans, invandrarspråkens, minoritetsspråkens, teckenspråkets och dialekternas ställning och status.

De begrepp eleven ombeds förklara anpassas efter innehållet i respektive kurs.

Uppgift: Språklig variation i Sverige

Ett levande språk förändras alltid. Det hänger ihop med en grundläggande egenskap hos alla levande språk, nämligen att de alltid uppvisar stor variation. Vårt sätt att tala varierar med var vi är uppväxta, vilken social tillhörighet vi har, vad vi studerar eller arbetar med, vilken generation vi tillhör, etcetera.

Språklig variation kan förekomma på individnivå, till exempel att en och samma talare anpassar sitt språk efter situationen, eller på samhällsnivå, till exempel att det förutom svenska talas cirka 150 språk i Sverige, och att fem av dessa språk har status som minoritetsspråk.

Din uppgift är att skriva en utredande uppsats där du resonerar kring språklig variation i Sverige och Norden idag. I texten ska du visa att du har kännedom och kan resonera om språksituationen i Sverige och Norden idag, både på individ- och samhällsnivå. Använd och förklara fyra av följande begrepp: standardspråk, minoritetsspråk, invandrarspråk, dialekter, språklig variation, ungdomsspråk, språkförändring, språkpolitik, språkvård, standardisering, normering. Omfång 800 ord.

Att skriva utredande text

I en utredande text bedöms både ämneskunskaper och förmågan att i text redogöra för dessa ämneskunskaper. Undervisningen behöver alltså ge eleverna verktyg för att kunna omsätta ämneskunskaper i en väl sammanhållen och tydligt formulerad utredande text som präglas av ett *formellt* och *ämnesspecifikt* språkbruk. I det följande introduceras ett antal språkliga verktyg som är kännetecknande, eller *typiska*, för utredande texter. I litteratur som behandlar skrivundervisning (till exempel inom genrepedagogiken) ligger fokus ofta på vilka typiska språkliga val som kan kopplas till olika textaktiviteter. Den förklarande textaktiviteten kännetecknas till exempel av bruket av abstrakta substantiv och av konnektiver som anger orsak och verkan (till exempel *därför*, *eftersom*, *så att*) (se bland annat Holmberg 2006; Nordenfors 2017:89–91, se även del 2). I denna framställning kommer fokus riktas mot texten som del och helhet. Hur använder man språket för att skapa enhetliga och begripliga texter? Kortfattat handlar det om faktorer som den övergripande strukturen, bruket av textuella markörer för orsakssamband, förekomsten av tydliga rubriker och välformulerade kärnmeningar. Dessa faktorer är på många sätt mer allmäntextuella än vad de är exklusiva för utredande text. Samtidigt är de typiska språkliga mönster i den utredande texten, vilket motiverar att de lyfts fram och diskuteras i denna artikel.

Att göra texten överskådlig – den viktiga strukturen

En välfungerande text har en välfungerande struktur. Strukturen är textens stomme och det som bär upp textens olika delar. Som skribent är det därför viktigt att känna till vilken struktur som kännetecknar den typen av text som man för närvarande skriver.

En utredande text består av tre bärande delar som utgör textens huvudsakliga struktur, dess makrostruktur. Ett sätt att beskriva dessa delar är att benämna dem *inledning*, *huvuddel* och *avslutning*. Dessa begrepp är bra på så vis att de på ett mycket enkelt sätt illustrerar att en text bör bestå av en (kortare) inledning, en bärande huvuddel och innehålla någon form av avslutning. Samtidigt är detta en mycket övergripande struktur som i princip gäller för all typ av sammanhängande skriven text. Det som mer precist kännetecknar en utredande text är att den har en inledning i vilken någon form av fråga formuleras eller ett problem etableras, en huvuddel i vilken detta problem analyseras eller förklaras, och en avslutning i vilken en slutsats om frågan alternativt problemet presenteras. Som tidigare nämnts motsvarar denna övergripande, eller *inramande*, struktur den textaktivitet som inom genrepedagogiken kallas *förklaring*. Den förklarande eller utredande textens olika steg kan sammanfattas i tre delar där ett *problem* först formuleras, sedan *utreds* och till sist resulterar i en *slutsats* (Holmberg 2006:133; se även Yassin Falk 2017:65). I den fortsatta framställningen kommer den övergripande strukturen *problem – utredning – slutsats* att användas, eftersom det tydligare signalerar vilka olika steg den utredande textens dominerade struktur bör innehålla.

Det inledande steget *problem* har flera viktiga uppgifter. Förutom att det gärna får väcka intresse för innehållet, så är det i detta steg som skribenten redogör för syftet med utredningen och vilka frågeställningar som kommer tas upp. Skribenten kan med fördel vara mycket tydlig, se exempel:

Denna text syftar till att visa hur begreppet språklig variation kan förstås ur ett nordiskt perspektiv. Frågan som utreds är hur vi kan förklara språklig variation i Norden utifrån begrepp som standardspråk och minoritetsspråk.

I steget *utredning* ska sedan syftet och frågeställningarna uppnås och besvaras. I sin text kan eleven med fördel använda sig av en *kontrastiv* disposition för att jämföra vilka officiella språk som finns i de olika nordiska länderna och vilka språk som erhållit status som minoritetsspråk, se exempel:

Ett minoritetsspråk är ett språk som talas av en infödd grupp människor i ett land men som skiljer sig från majoritetsspråket. I Norden finns det både likheter och skillnader i vilka språk som erhållit status som minoritetsspråk. En likhet är att samiska och romani är minoritetsspråk i både Sverige, Norge och Finland. En skillnad är att det bara finns ett erkänt minoritetsspråk i Danmark: tyska.

Det inledande steget *problem* kan med fördel användas till att beskriva hur förhållandena ser ut i de nordiska länderna, och efter det kan eleven besvara frågan varför det ser olika ut. Inledningen används då för att beskriva den aktuella frågan, och steget *utredning* används för att förklara varför det ser ut som det gör. Att textens inledande del innehåller en beskrivning aktualiserar den utredande textens komplexitet – beskrivningen kan här ses som en inbäddad aktivitet i den inramande textaktivitetens inledande steg (jämför Nordenfors 2017:92).

Slutsatsen syftar till att binda ihop och sammanfatta resultaten i utredningen, samt att presentera (eventuella) slutsatser. Genom att till exempel återkoppla till sin inledning skapar man en tydlig enhetlighet i sin text. För att signalera att texten är slut kan man med fördel använda sig av språkliga markörer som *avslutningsvis*, *sammanfattningsvis*, *till slut* eller *sammantaget*, se exempel:

Sammanfattningsvis visar denna språkliga situation att svenska är ett levande språk som kommer att genomgå förändringar så länge samhället förändras.

När man diskuterar struktur avser man framförallt strukturen i hela texten, det som vi kallar för makrostrukturen. Det är dock helt möjligt att låta mönstret *problem – utredning – slutsats* vara bärande i mindre delar av texten, både på satssnivå (*mikronivå*) och styckeivå (*mesonivå*) (Holmberg 2013:66–67). Det följande exemplet visar hur man kan använda sig av detta mönster för att visa på orsakssamband inom ett stycke.

[Problem] Varför är det då så upprörande med felaktigt språkande? **[Utredning]**

*Ett bra svar på frågan har Bourdieu som inom språksociologin beskriver fenomenet som att en person med viss kompetens försvarar sin kompetens genom att också försvara den marknad där dennes kapital har ett värde. Om en person investerar i språklig kompetens som sedan visar sig mista sin legitimitet har denne investerat i något som ger noll utdelning (utdelning i form av makt). **[Slutsats]** Denna förklaringsmodell blir viktig då den synliggör att språk och språkande har olika värde och att värdet innebär makt.*

Exemplet ovan är taget från en elevtext där eleven diskuterar språklig variation i Sverige. Den inledande frågan fungerar som styckets problemformulering, medan svaret sedan utreds i styckets huvuddel. Stycket avslutas sedan med att eleven drar en slutsats om hur man på ett teoretiskt plan kan förstå olika attityder till språklig variation.

Ett exempel på hur man på mikronivå kan organisera satser utifrån detta mönster ges i exemplet nedan.

[Problem] Det finns olika varianter av samiska, **[Utredning]** och några varianter som till exempel umesamiska har idag väldigt få talare, **[Slutsats]** vilket innebär att umesamiska är ett hotat språk.

Per Holmberg (2013) har i en studie visat att elever använder sig av strukturen *problem – utredning – slutsats* i ganska olika omfattning, och att det tycks vara lättare att använda sig av mönstret på mikronivå, det vill säga satsnivå, än vad det är att organisera hela texten i enlighet med denna struktur. Som lärare kan det alltså därför vara en god idé att tydliggöra hur mönstret för den utredande texten kan operationaliseras – både på *mikro*-, *meso*- och *makro*-nivå. Beprövad erfarenhet gör dock gällande att mikro- och mesonivån kan ställa till det för eleverna. Det kan bland annat vara svårt att förstå gränsdragningen mellan sats- och styckenivå. Ett råd är därför att först uppmärksamma makronivån och göra eleverna trygga med den övergripande strukturen, innan man ger sig in på stycke- och satsnivå.

Textens mesonivå

Att bygga upp sin text utifrån en tydlig disposition är ett bra steg på vägen mot att skapa en väl fungerande text av utredande karaktär. För att texten ska bli begriplig krävs dock ofta mer än en god struktur. Inom textforskningen framhåller man vikten av att ta ett helhetsgrepp om texten. Detta innebär i övergripande ordalag att man måste förstå dels i vilket sammanhang texten ska fungera, dels hur man bygger upp texten för att öka begripligheten. I det följande diskuteras några olika språkliga resurser som kännetecknar en väl fungerande utredande text. Det handlar om textens tema, rubriker, styckeindelning och sambandsord, det vill säga faktorer som kan kopplas samman med textens stycke-, alternativt mesonivå.

Om man utgår från *skrivhjulet* (Berge & Skar 2015) karaktäriseras den utredande texten av skrivhandlingar som ska förhålla sig till ett ämnesinnehåll, eller ett stoff. Skrivhandlingar som att *utforska*, *diskutera*, *jämföra*, *tolka*, *resonera* eller *analysera* framhålls som centrala. Texten syftar till att utveckla någon form av ämneskunskap, och skribenten redogör ofta för kom-

plexa sammanhang, förlopp och orsakssamband. Detta leder ofta till att texten blir mycket faktatung, och det gäller för skribenten att kunna balansera och strukturera textens olika delar så att det blir tydligt för läsaren hur all information hör ihop.

Ett sätt att skapa logik är genom den övergripande strukturen (se avsnitt ovan), men en tydlig övergripande struktur garanterar inte att textens olika delar hänger ihop. För att förstå en text försöker läsaren organisera och bena ut hur de olika delarna hänger ihop hierarkiskt med varandra och med textens övergripande syfte (Ransgart 2004:20). För skribenten handlar det om att visa logiken mellan textens olika delar, och att synliggöra de olika delarnas tema och hur dessa teman hänger ihop med varandra.

Som skribent är det därför viktigt att vara medveten om att textdelarnas funktion är att skapa förståelse för textens övergripande huvudtema, det vill säga att orientera läsaren i det övergripande ämnet. En text med god inre logik är på detta sätt en text där alla de olika delarnas teman (delteman) ryms under textens huvudtema. Ett deltema som inte inbegrips i huvudtemat ökar risken för att skapa förvirring i läsarens inre hierarkiska logiska förståelse av texten, och även försvåra för inläringen.

Exemplet nedan visar ett utdrag från en elevtext där eleven diskuterar dialekter i Sverige. Innehållsmässigt finns en del att önska, men eleven lyckas med att tematiskt hålla ihop sin text på så sätt att hen aldrig bryter mot det övergripande temat dialekt.

I Sverige finns det många olika dialekter som till exempel skånska, norrländska och stockholmska. Dialekter utses utifrån ett geografiskt område. En dialekt kan betyda sättet vi uttrycker oss på, hur vissa ord betonas eller att vissa ord har en annan betydelse till skillnad från andra dialekter till exempel. Hur väl en person artikulerar eller hur tydligt en person talar har också betydelse för dialekten. Vissa dialekter kan anses vara glada eller finare medan andra upplevs som dryga, detta kan definieras som olika attityder mot de olika dialekterna.

I den konkreta skrivundervisningen kan lärare peka på hur den hierarkiska strukturen mellan huvudtemat och deltemana med fördel kan markeras *språkligt* genom bruk av rubriker, och *grafiskt* genom bruk av olika stora textpartier som kapitel, avsnitt och stycken. För skribenten handlar det om att på en övergripande textuell nivå synliggöra den röda tråden, det vill säga sammanhanget i texten.

Den hierarkiska relationen mellan huvudtema och deltema samt mellan huvudrubrik och underrubrik är densamma. Eleverna måste fråga sig om det i deras texter finns ett tydligt samband mellan huvudrubriken och underrubriken, samt mellan rubrikerna och innehållet eller temat i det avsnitt som rubriken avser.

På liknande sätt bör eleven göras uppmärksam på vikten av samspel mellan innehåll och utrymme. Ett större deltema kan med fördel utgöra ett större textparti, medan ett mindre deltema kan avhandlas i ett mindre stycke. På så sätt skapas en tydlig symmetri mellan grafiskt uttryck och innehåll, vilket underlättar för läsbarheten.

Att dela upp sin text i mindre delar som avsnitt och stycken ökar även begripligheten. En text utan styckeindelning kan upplevas som både kompakt och svårläst (Schött med flera 2015:103). Ett stycke kan alltså med fördel behandla ett deltema – när man byter tema är det alltså även läge att byta stycke. Detta skapar en naturlig koppling mellan del och helhet, både grafiskt och innehållsligt.

Att i slutet av stycket förbereda läsaren på vad som kommer i nästa stycke är ett bra sätt att skapa sammanhang i texten. På liknande sätt kan det nya stycket med fördel återknyta till temat i det föregående stycket. Skribenten måste dock ha fokus på att inte bli repetitiv, eftersom allt för många upprepningar kan störa läsningen. I exemplet om dialekter kan man till exempel fundera på om eleven skulle kunna strukturera om sin text för att undvika att begreppet dialekt upprepas i varje mening.

Den viktiga kärnmeningen och rubriken

En välkomponerad text innehåller meningar i vilka de olika textpartiernas centrala budskap sammanfattas (Ransgart 2004:20). Dessa meningar kallas ofta för kärnmeningar. Kärnmeningen placeras med fördel på en framträdande plats i textstycket, och det är utifrån denna kärnmening som resten av innehållet i textpartiet kan vidareutvecklas. Kärnmeningen är alltså en introducerande mening som fångar vad stycket handlar. Därefter kan man bygga upp ett stycke med ny information om temat med (eventuellt) stöd i referenser.

Principen med kärnmeningar gäller inte enbart för mindre avsnitt och stycken. Även större textpartier som kapitel kan med fördel inledas med en eller flera sammanfattande meningar där huvudbudskapet skrivs fram. Ett välkomponerat stycke går alltså både att inordna under ett övergripande tema, och innehåller en kärnmening som sammanfattar temat i det enskilda textpartiet. På liknande sätt består en välkomponerad text av textdelar som har teman som ryms under ett gemensamt huvudtema, och av en logik mellan innehåll och grafisk utformning. I följande exempel återges några exempel på hur man kan använda sig av kärnmeningar i exempeluppgiften.

Styckeinledande kärnmening	Fortsättningen på stycket
Idag talas det mellan 150 och 200 språk i Sverige.	Svenska är huvudspråk medan romani chib, jiddish, meänkieli, finska och samiska är officiella minoritetsspråk...
Under 1900-talet diskriminerades Sveriges minoriteter.	Till exempel så förbjöds elever att tala samiska eller meänkieli i skolan...
Utöver dessa språk så talas många invandrarspråk i Sverige.	Med invandrarspråk så syftar man oftast på språk vars talare själva invandrat till Sverige, t ex kinesiska, arabiska och turkiska...

Det bör även finnas ett samspel mellan rubrik (huvudrubrik såväl som underrubriker) och innehåll i de aktuella textpartierna. En rubrik kan på så sätt ses som en ledstjärna i läsningen. Kopplat till begreppet kärnmening kan rubriken också fungera som temaangivare för textens centrala innehåll. I en längre text är det vanligt att läsaren först ögnar igenom rubrikerna för att skapa sig en uppfattning om innehållet i texten innan läsningen av texten som helhet påbörjas. Om rubrikerna då inte överensstämmer med innehållet under rubrikerna uppstår en risk för förvirring.

Rubriken bör både vara relevant, informativ och intressant. I utredande text är det dock viktigare att rubriken är informativ och relevant, än att den är intresseväckande. Utmaningen kan i stället ligga i att varken göra rubriken för vid eller för snäv. En för vid rubrik är ofta alldeles för informationsfattig för att fungera som en ledstjärna i läsningen – varken för skribenten eller för läsaren, och en för snäv rubrik riskerar att endast vara relevant för delar av innehållet i texten eller i textpartiet.

I nedanstående elevtextexempel kan man fundera på om rubriken passar till innehållet.

Invandrarspråk

I Sverige finns det ungefär 150 invandrarspråk. För hundra år sedan var samhället enspråkigt, naturligtvis. Nuförtiden finns det flera språk som talas till vardags i Sverige. Några av invandrarspråken har blivit ett av de nationella minoritetsspråken genom att de har talats i mer än 100 år och genom att vara ett självständigt språk (icke dialekt). De nationella minoritetsspråken är jiddisch, finska, samiska, romani chib och miänkieli. Det svenska teckenspråket har inte status som nationellt minoritetsspråk, men det är skyddat i språklagen sedan 2009.

Eftersom innehållet inte enbart berör invandrarspråk utan även minoritetsspråk och teckenspråk vore det mer logiskt och funktionellt att ha en något vidare rubrik som rymmer styckets alla delteman.

Sambandsord

En text med god struktur håller även ordning i strukturen mellan meningarna och ser till att det finns samband där (Ransgart 2004:22). Detta görs genom sambandsord (och inferens). Inom elevspråksforskningen fick bruket av dessa textlingvistiska komponenter ett uppsving under 2000-talet. Studier visade till exempel att textbindning ofta skiljer högbetygstexter från lågbetygstexter (Nytröm 2001:206).

Rent konkret handlar det om att synliggöra samband mellan textens satser och meningar genom att använda bindeord, eller *konnektiver*. Syftet med bindeorden är att synliggöra hur informationen i de intilliggande satserna och meningarna förhåller sig till varandra.

För skribenten är sambandsorden viktiga för att de visar för läsaren att den som skrivit texten har förstått informationen och förmår dra slutsatser om samband mellan olika typer av information. För läsaren blir sambandsorden ett sätt att få hjälp med att förstå hur saker och ting hänger ihop (Schött med flera 2015:102). En text som brister i sitt bruk av textbindning upplevs ofta som stolpig och det kan vara svårt att förstå sambanden mellan informationen som ges. Jämför textexemplen nedan.

Finland är en del av Norden. I Finland talas två officiella språk. Det är finska och svenska. Finska och svenska är språk som talas i Norden. Finska är inte ett nordiskt språk. De tillhör olika språkfamiljer. Svenska och norska är det.

*Finland är en del av Norden. I Finland talas två officiella språk, vilka är finska och svenska. Finska och svenska är **alltså** exempel på språk som talas i Norden. **Trots att** finska talas i Norden är det inte ett nordiskt språk. **Det beror på** att finska tillhör en annan språkfamilj än den nordiska språkfamiljen. Svenska och norska är **däremot** exempel på nordiska språk.*

Det första exemplet saknar sambandsord, vilket gör texten stolpig och även något svår-förståelig. I det andra exemplet har texten byggts ut med bindeord som tydliggör hur påståendena i texten hänger samman med och relaterar till varandra (se ord i fetstil). I den första texten måste läsaren i stället själv tolka hur textens delar förhåller sig till varandra. Faran med detta kan vara att läsarens fokus förblir på de enskilda delarna, vilket innebär en risk för att textens huvudbudskap kan hamna i skymundan. En text utan sambandsord riskerar alltså inte enbart att ge ett stolpigt intryck, utan den försvårar för läsaren att ta till sig innehållet.

Utredande texter innehåller ofta mycket ny information, och faktakoncentrerade texter kräver explicita sambandsmarkörer som tydliggör och förklarar hur informationen hänger ihop. Dessa sambandsmarkörer är på så sätt viktiga språkliga redskap för att skapa såväl helhet mellan textens satser och meningar, som ökad begriplighet.

Avslutning

Merparten av kunskapsbyggandet i skolan, men även i samhället i stort, vilar på fundamentet att vi lär oss genom språket. Det skolrelaterade språkbruket handlar om att kunna använda språket på ett relativt abstrakt plan. På så sätt är det mer specialiserat än ett vardagligt språkbruk – det har så att säga en *konstituerande* funktion och spelar huvudrollen i läroprocesserna (Lindberg & Sandwall 2006:3). Detta blir extra tydligt i arbetet med utredande texter, men även i vetenskapligt skrivande, vars övergripande syften är att reda ut något komplicerat.

Syftet med denna artikel har varit att ge exempel på hur man kan arbeta med utredande text med utgångspunkt i svenskämnet språkvetenskapliga innehållsdel. Den utredande texten är en central texttyp inom både sve och sva, och lämpar sig mycket väl för att arbeta skrivutvecklande med det ämnesspecifika skolspråket. Men för att skapa förutsättningar för en skrivundervisning som integrerar språkkunskaper med ämneskunskaper är det av vikt att synliggöra vilket språk och vilka förkunskaper som krävs för att skapa en fungerande text. Fokus har därför legat på att försöka beskriva vad som på ett mer övergripande plan kännetecknar den utredande texten, för att på så sätt explicitgöra hur man kan arbeta med textens övergripande struktur samt med sats-och styckenivå för att skapa en funktionell och relevant text. Målet är att eleven genom det utredande skrivandet utvecklas såväl i sitt textskapande, som i sin ämneskunskap.

Referenser

Berge, K-L. & Skar, G. (2015) *Skrivande och skrivundervisning i alla ämnen*. Skolverket. Läs-och skrivportalen

Frandsen, F. (1998). Tekst, sekvens og heterogenitet. Introduktion till J.-M. Admans teori om teksttyper. *Hermes. Journal of Linguistics*. Nr 20. S. 9–40.

Holmberg, P. (2006). Funktionell grammatik för textarbete i skolan. I: I: Lindberg, I. & K. Sandwall (red.) 2006, *Språket och kunskapen – att lära på sitt andraspråk i skola och högskola. Rapport från nordisk konferens den 7-8 oktober 2005 i Göteborg*. (Rapporter om svenska som andra-språk 7) Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk.

Holmberg, P. (2013). Att skriva förklarande text. Text som deltagande i praktiker och aktiviteter. I: S. Hållsten, H. S. Rehnberg, & D. Wojahn (red.). *Text, kontext och betydelse: sex nordiska studier i systemisk-funktionell lingvistik*. Huddinge: Södertörns högskola

Lindberg, I. & Sandwall, K. (red.) (2006). *Språket och kunskapen [Elektronisk resurs]: att lära på sitt andraspråk i skola och högskola: rapport från nordisk konferens den 7-8 oktober 2005 i Göteborg*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet. Tillgänglig på Internet: <http://gupea.ub.gu.se/dspace/handle/2077/20797>

Nordenfors, M. (2017). *Elevernas texter: redskap för textanalys, textsamtal och bedömning*. (Upplaga 1:1) Lund: Studentlitteratur

Nyström, C. (2001). *Hur hänger det ihop?: en bok om textbindning*. Uppsala: Hallgren & Fallgren

Ransgart, M. (2004). Texten kräver helhetsgrepp. *Språkvård*. 3. S. 19–26.

Schött, K., Hållsten, S., Moberg, B. & Strand, H. (2015). *Studentens skrivhandbok*. (3. [bearb.] uppl.). Stockholm: Liber

Yassin Falk, D. (2017). *Skrivundervisning i grundskolans årskurs 3*. Diss. Örebro: Örebro universitet.